

Косаковська Леся Петрівна
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри культурології та хореографічного
мистецтва Східноєвропейського
національного університету імені Лесі
Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПІСЕННО – ТАНЦЮВАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРУ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Стаття присвячена аналізу пісенно-танцювального фольклору Волинського Полісся. Розглядаються основні етапи фольклористичних досліджень регіону. Охарактеризовано особливості танцювальних традицій на прикладі весільного обряду.

Ключові слова: пісенно-танцювальний фольклор, фольклорист, балетмейстер-постановник, народний танець, мистецтво.

Однією з галузей багатогранної культури України є народне хореографічне мистецтво, яке складається з танців різних регіонів нашої держави. Нині, під впливом новітніх засобів масової інформації, перенесення автентичного танцю у сценічні форми виконавства та інших здобутків цивілізації відбувається стрімке витіснення народної хореографії, зразки якої передавались від покоління до покоління шляхом спонтанної усної трансмісії. Заборона народних свят за доби тоталітаризму стала однією з причин безповоротного зникнення значної частки танцювальної спадщини з традиційної і сучасної вітчизняної культури.

Науковий інтерес до українських традиційних танців виник наприкінці XIX ст. У своїх працях етнографи А. Терещенко, П. Чубинський, В. Шухевич, В. Гнатюк, С. Титаренко, М. Лисенко поступово вирізняли танець із загального етнічного середовища, показуючи його конкретні мистецькі гідності. Вагоме місце у вивченні питань функціонування та розвитку традиційної танцювальної культури займають дослідження Р. Гарасимчука, А. Гуменюка, К. Василенка. Варто виокремити особливий доробок хореографа, композитора і музичного діяча В. Верховинця (Костіва), який

один з перших здійснив систематичний та теоретичний огляд народної хореографії. Дослідження представників української діаспори О. Воропая, В. Авраменка, М. Шатульського, А. Нагачевського розглядають еволюційні особливості українського танцю. Історія вітчизняного хореографічного мистецтва у пострадянський період збагатилася працями Л. Сабан, Б. Кокуленка, К. Демків, Б. Стаська, В. Тітова, в яких увага приділяється питанням дослідження традиційних танців у локальних різновидах.

Реформатор балету Ж.Ж. Новер влучно підкреслив: «Музика для танцю є тим, чим слово для музики. Танцювальна музика являє собою, або повинна являти, своєрідну програму, яка визначає і зумовлює рухи та гру кожного танцівника; останній, таким чином, повинен передати зміст програми, зробити її зрозумілою для кожного за допомогою енергійних і виразних жестів» [9].

В.М.Верховинець писав: «Пісня й танець — це рідні брат і сестра. Як у пісні виливаються жарти, радощі й страждання народні, так і в танці та іграх народ проявляє свої почуття» [2].

Аналіз унікальних творчих здобутків П. Вірського, який захоплювався різноманітністю українських народних танцювальних мелодій, оригінальністю їх ритмічного малюнка, дозволяє зробити висновок, що видатний балетмейстер усвідомлював величезний потенціал синтезу музики і хореографії та реалізовував їх у формі поєднання можливостей оркестру та ансамблю народного танцю.

Пісенний фольклор України був і залишається предметом дослідження видатних діячів культури і мистецтва: М. Лисенка, В. Верховинця, Г. Верьовки, О. Стеблянка, М. Коляди, В. Томіліна, Р. Верещагіна, Г. Жуковського, Г. Майбороди, П. Майбороди та ін.

Важливим аспектом дослідження пісенно-танцювальної творчості є питання синкретизму як характерної особливості народного мистецтва, що властива раннім стадіям розвитку людського суспільства. Термін «синкретизм» позначає нерозчленованість різних видів культурної творчості.

Прикладом синтетичного виду народної творчості є хоровод, в якому органічно поєднані поезія, музика, пісня та хореографія. Відповідно до тематики хороводи поділяються на обрядові, трудові, побутові, сатиричні, любовно-ліричні, патріотичні та ін. Спільною стилістичною рисою українських хороводів є те, що саме пісня визначає зміст танцю та його хореографічний малюнок: в тексті розкривається ідейний зміст хороводу, а мелодія, її субзнакова синтактика (розподіл на мотиви, фрази, речення) визначає субзнаковий рівень танцю (багаторазові повтори рухів, ускладнення й урізноманітнення рухів).

Валентин Шевченко, доцент кафедри хореографії Міжнародного словістичного університету (м. Харків), у дослідженні «Синтез танцю і пісні в українському народному хореографічному мистецтві» стверджує, що джерелом різноманітних видів мистецтва, зокрема, музики вокальної та інструментальної, танцю, є синкретична народна творчість. Веснянки, обрядові й трудові, купальські, весільні пісні збереглися до наших днів з елементами ігор та танців. Визначальною у дослідженні автора є думка, що первинно сформувалася група танців, ігор, обрядів, що виконувались під спів, а супровід інструментальний з'явився пізніше [11].

Наприкінці XIX початку XX століття пісенний фольклор Волині досліджували О. Пчілка, В. Кравченко, П. Козицький. Важливим етапом вивчення пісенної творчості волинського краю були праці Лесі Українки. В архівах Волинського обласного історико-краєзнавчого музею зберігається рукопис «Записи колодяженських пісень» із 156 пісенних зразків, зібраних Лесею Українкою та її сестрою Ольгою Косач-Кривинюк від односельчан.

Ірина Збир, автор статті «Історія написання збірника «Волинь. Обряди, мелодії, пісні Оскара Кольберга»», виданої у Всеукраїнському науковому журналі «Мандрівець» 2013 року, дослідила, що народознавча спадщина О. Кольберга представлена матеріалами з різних етнографічних районів України – Волині, Поділля, Полісся, Холмщини і Підляшшя, Опілля, Гуцульщини та Покуття. Волинь – це етнографічний район, який польський учений відвідав

лише один раз, однак зібраний там матеріал є неоціненним внеском до української фольклористики.

Фольклорно-етнографічна праця «Волинь» з'явилася через 27 років після смерті О. Кольберга і звичайно відрізняється від початкових задумів дослідника. Спочатку архівними матеріалами О. Кольберга займався його друг і соратник Ізидор Коперніцький, потім збірник «Волинь» упорядковував і готував до друку польський етнограф Адам Фішер, а видавцем і редактором монографії був польський літературний критик Юзеф Третьак та двоє його помічників Станіслав Фішер і Феліціан Шопський, які вибрали з рукописних матеріалів та видали тільки частину записів фольклориста з цього району. Однак неопублікованими залишилося чимало українських і польських пісень, етнографічних матеріалів, нотаток тощо [4].

Збірник «Волинь» складається з двох розділів. У першому міститься три описи весільного обряду (із с. Туличів біля Ковеля, а також сіл Висоцьк і Турчин), тут же подано тексти 627 різножанрових пісень із музикою, п'ять мелодій, які записав сам О. Кольберг. Другий розділ стосується «казок люду Руського» (25 українських казок), які зібрав на Волині у 1835 р. і подарував О. Кольбергу невідомий житомирянин. На папці, яка містила цей матеріал, був напис: «Пану Оскарові Кольбергу як бездарний подарунок 25 серпня (6 вересня) 1862. Житомир» [6, с. 412].

Отже, до збірника «Волинь» увійшла найбільша кількість матеріалів з таких місцевостей: сіл Туличів, Туричани, Тагачин, Купичів (Турійський район), с. Набруска (Маневицький район), с. Суховоля (Луцький район), с. Висоцьк (Любомльський район), с. Обзир (Камінь-Каширський район), міст Любомль, Ковель та Луцьк Волинської області; сіл Більче і Берестечко (Демидівський район), с. Межиріч (Острозький район), с. Дубно (Рокитнянський район), міст Рівне та Корець Рівненської області; смт Любар (Любарський район), міст Житомир, Овруч і Чуднів Житомирської області; с. Піщатинці (Шумський район) Тернопільської області; с. Овсянники (Козятинський район) Вінницької області. Також включені у збірник

поодинокі записи з міст Броди та Золочів Львівської області; смт Торчин (Луцький район), с. Грудки (Камінь-Каширський район), м. Володимир-Волинський Волинської області; с. Пустомити (Гощанський район), с. Забара (Корецький район), м. Остріг Рівненської області; смт Брацлав (Немирівський район), с. Комсомольське (Махнівка) (Козятинський район) Вінницької області; с. Зубковичі (Олевський район), міст Новоград-Волинський, Радомишль, Бердичів Житомирської області; м. Кам'янець-Подільський, с. Ожигівці (Волочиський район) Хмельницької області; міст Київ, Васильків, Канів Київської області.

На Волині О. Кольберг побував лише раз у 1862 р. До того часу він записував українські народні мелодії та пісні у Польщі, де проживали вихідці з України. У 1859 р. О. Кольберг так відповів на заклики редакції часопису «Ruch Muzyczny»: “[...] у моїй теці міститься близько тисячі мелодій, які походять з Волині, Поділля, України, Білорусі і Покуття (в Галичині), які я зібрав і записав у Варшаві та Королівстві від вихідців з тих околиць, солдатів, службовців та інших, які не втратили своєї ідентичності. [...] Відчуваю брак записів, тому планую особисто відвідати ці райони. Однак до того моменту в мене не було ані часу, ані можливості це зробити” [5, с. 193].

В 20-30-х роках ХХ століття на Волині розвивається етнографічно-фольклористична діяльність Н.Диленича, уродженця Кременеччини. В радянський період пісенний фольклор досліджували П.Мотуляк, О.Бренчук, Є.Ващук, І.Федько. Праця О.Ошуркевича і М.Стефанишина «Пісні з Волині» (1970 р.) започаткувала серію видань «Народні пісні України» (432 народні пісні, 24 інструментальні мелодії). Збірка О.Ошуркевича «Пісні з Колодяжного», що видана в 1998 році, репрезентує пісенний пласт села Колодяжного Ковельського району.

Значний внесок у розвиток професійного та аматорського хореографічного мистецтва Волині та Рівненщини здійснили балетмейстери-постановники І.Богданець, А.Іванов, В.Смирнов, Е.Шихман, Р.Маліновський, В.Марущак, В.Мамчур, А.Криконтчук, О.Козачук, М.Савчук та ін. Вокально-

хореографічні композиції і танцювальні постановки майстрів народної хореографії займають почесне місце у фондах культурної спадщини нашого краю. Це «Волинські притупи» А.Іванова, «Волинська полька», «Буянський скакунець» та «Черчениця» Е.Шихмана, вокально-хореографічна композиція «Калина» Р.Маліновського, «Ремінець», «Хустинка», «Погоринська полька» В.Марущака, «Гупали», «Волинська кадрили» В.Мамчура, «Ойра», «Ворітця», «Притупи» А.Крикончука, «Вулиця», «Прилуцька полька», «Поліська полька» О.Козачука, «Крутях», «Полька-одиначка», «Товкач», «Волинський козачок», вокально-хореографічні композиції «Волинь моя» та «Ой весна, весна» В.Смирнова, «Кивак», «Волинські візерунки» М.Савчука.

Організатор етнокультурних проєктів, народознавець, культурно-освітній діяч Ольга Рутковська, досліджуючи творчість Миколи Полятикіна – багатолітнього балетмейстера-постановника Заслуженого ансамблю пісні і танцю України «Колос», у своїй статті пише, що, він був одним з небагатьох українських хореографів, який у своїй творчості безпосередньо звертався до автентичного танцювального фольклору Волині і Волинського Полісся. Впродовж десятиліть у пошуках самобутніх зразків традиційної народної хореографії він об'їздив чимало сіл та містечок області, записуючи фольклорні танці, серед яких: «Гарбуз-полька» і «Душка» (с. Шепель, Богущівка Луцького р-ну), «Шуруха» і «Коритненська полька» (с. Мовчанів, Коритниця Локачинського р-ну); «Марусина» (с. Галузія Маневицького р-ну), фрагмент поліського весілля «Похода» (с. Невір Любешівського р-ну) та ін. Завдячуючи подвижницькій праці хореографа, втрачені зразки традиційної танцювальної культури отримали своє друге життя в народно-сценічних варіантах у програмах мистецьких колективів пісні і танцю. Вони увійшли до книг Миколи Полятикіна «Народні танці Волині і Волинського Полісся» та «Локацька вуйма».

Плідно працює над дослідженням народного мистецтва Волинського Полісся Олександра Павлівна Кондратович – почесний краєзнавець України, фольклорист і етнограф. Підсумком її багаторічної творчої праці є збірки:

«Як у лузі калинойка з квітками», «Весілля на Поліссі», «Народини», «Коса ж моя шовковая», «Нуйно: на скрижалях історії і сьогодення», «Коса ж моя шовковая», "На перехрестях долі". 1994 року у видавництві «Надстир'я» дослідниця видала збірку «Калиновий квіт Полісся», до якої увійшло понад 150 народних пісень, що були записані в рідному селі Кримно Камінь-Каширського району.

О. Кондратович поділилася досвідом про пісенну і танцювальну спадщину Волинського Полісся під час творчої зустрічі зі студентами-хореографами інституту мистецтв СНУ імені Лесі Українки (2012р.). Вона розповіла, що перші навички танцю дитина отримує ще в дошкільному віці. Заспівували коротенькі пісеньки (приспівки) і дитина мимоволі поринала в танок. Наприклад приспівка, яка побутувала в с. Кримне Камінь-Каширського району:

Тосі, тосі,
Гуси в горосі!
Нема кому вигнати,
Як бабі Явдосі.

Підчас співу дитя, яке плескало в долоні, підіймали на руки, запитуючи: «Хто вижене гуси, синочку? Хто?» Дитина відповідала: «Я». В такий спосіб дитину привчали до праці, прививали танцювальні навички.

Фольклористка порівнює тексти приспівок, які записала сама та О. Ошуркевич на Волині. У праці О. Ошуркевича слова дитячої приспівки наступні:

Кую, кую чобіток
Подай бабо молоток,
Не подасиш молотка,
Не підкую чобітка.

Ця ж пісня у Любашівському районі Волинської області звучить так:

Кую, кую ніжку,
Поїдемо в доріжку,

Поїдемо в доріжку,
Доріжка кривенька,
Кобилка сліпенька...

Так навчали дитину ходити, оскільки під час заспіву брали дитину під руки і водили по уявній доріжці то праворуч, то ліворуч, і в певний момент дитина намагалася самостійно стояти та йти. Описані варіанти приспівок дають дитині практичний досвід у спробах рухатись під музику.

Дослідниця Кондратович О. П. розповіла про локальні особливості весілля. Описуючи обряд обтанцьовування нареченої, фольклористка вказала на те, що у деяких регіонах Полісся молода обтанцьовувала гостей. Цим обрядом вона прилучала до свого роду. У селі Видричі Камінь-Каширського району зафіксували подібний обряд. Молода одягала сукню, а поверх неї фартух із великою кількістю кишень для того, щоб кожен, хто обтанцьовуватиме її, клав гроші в одну із них.

На весіллі лише дружки могли танцювати з молодою безкоштовно, оскільки вони її рідня, її «військо». Наступним з молодою танцював дружок (старший сват). Молодий мав право танцювати з молодою лише після того, як одягне старшому сватові на голову кільце ковбаси, заздалегідь начинене метрів на три та засушене кільцем у каструлі. Така ковбаса називалась «штирка». Виконавши завдання, наречений мав право взяти молоду до танцю. Даний обряд був кульмінаційним моментом на весіллі.

У селі Кримне молода обтанцьовує гостей. Вона разом з молодим виходить на середину кола, знімає свій вінок та одягає його на голову молодому і танцює з ним. Цим вона символічно приєднує його до свого роду. Потім наречена одягає вінок по черзі кожній незаміжній дівчині на весіллі, попередньо кланяючись перед нею та запрошуючи її до танка. Вважалося, що такий обрядовий танець символізував майбутнє вдале заміжжя.

Пісенно-танцювальний фольклор Волинського Полісся насичений елементами народної хореографії.

Дослідниця розповіла, що на Поліссі у 20-40-х роках ХХ століття разом з автентичними танцями побутували запозичені: полька, краков'як, шима, падеспань. Досить часто виконувались танці з коротенькими 4-х рядковими піснями, які у різних регіонах України мають назви приспівки, триндички, а власне поліська назва – підскочені (подскочені) пісні. При виконанні цих пісень, музикант вишиковував пари у чергу. Інколи до співаючих долучалися ще кілька пар, що в унісон виконували одну й ту ж пісню. Закінчивши спів, ці пари, рушаючи до місця призначення, намагалися продемонструвати свою майстерність і в танці. Наприклад:

Нащо брав, нащо брав
Таку мулудейку?
Мине мати годувала,
Як курку рабейку.

Нащо брав, нащо брав
Таку нивиличку?
Мине мати доглядала,
Як пирипиличку.

Ці пісні виконувалися парами, обійнявши один одного за талію, танцювали приспівуючи, виконували притупи, присідання, пескали в долоні. Співали переважно дівчата, рідше хлопці. Мелодія була простою, двохтактовою [7; 49-50].

Важливим елементом пісенно-танцювальної культури Волинського Полісся є вбрання. Варто зазначити, що одяг незаможних поліщуків був простим: у дівчат – спідниці з ситцю або шовку, обшиті стрічками (могли бути домоткані спідниці); у хлопців – сорочка та штани. Головним убором у дівчат була хустка.

На «музики» хлопці приходили в чоботях, а деякі дівчата – в черевичках, але більшість – у постолах. Інколи дівчата так танцювали, що від постолів залишались самі заборзки (ликові вушка на постолах, крізь які

протягувалися волоки) та волоки (тонкий міцний шнурок, яким закріплювали на нозі постолі) [7; 51].

Слід відзначити, що попри запозичення і вплив на характер пісенно-хореографічного фольклору Волинського Полісся культури сусідніх народів (поляків, євреїв, білорусів) визначальними були і залишаються риси загальнонаціональної української традиції. Однак, народне виконавство пісенної і танцювальної культури поступово втрачається. Його наукове дослідження, зокрема, позначення чітких меж між ареалами поширення танцювальних зразків, унеможлиблюється через відсутність давніх етнохореологічних досліджень, складність опису та низький статус танцю в цілому. Здійснені фольклористами та етнографами розвідки засвідчують не інформацію про поширення народної пісні і танцю, а збереженість зразків традиційної пісенно-танцювальної культури у пам'яті автохтонного населення обстежених регіонів, що зумовлює нагальну потребу подальших наукових пошуків.

Summary

Kosakovska L. The peculiarities of the song and dance folklore of Volyn Polissia

The article is dedicated to the analysis of the song and dance folklore of Volyn's Polesie. Much attention is paid to the main stages of folkloristic researches in this region. The features of dance traditions are clarified on the example of wedding ceremony.

Key words: song and dance folklore, folklorer, ballet master, national dance, art.

Джерела та література

1. Верховинець В. Весняночка: ігри з піснями [Текст] / В. Верховинець. – К. : Музична Україна, 1989. – 134 с.

2. Верховинець В. Теорія українського народного танцю / В.Верховинець. - К.: Музична Україна, 1990. - 151 с.
3. Гуменюк А.І. Народно-хореографічне мистецтво України / А.І. Гуменюк. - К.: АН УРСР, 1963. - 235 с.
4. Збир І. Історія написання збірника «Волинь. Обряди, мелодії, пісні» Оскара Кольберга/ І. Збир // Мандрівець. – 2013. - №3. – С. 54-58.
5. Kolberg O. Do redakcji «Ruchu Muzycznego» / O. Kolberg // Ruch Muzyczny. - 1859. - № 22. - S. 193
6. Kolberg O. Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni / O. Kolberg // Dzieła wszystkie. - T. 36. - Z brulionów pośmiertnych przy współudziale S. Fiszera i F. Szopskiego wydał J. Tretiak. – Wrocław-Poznań: PTL, 1964. - 452 s. (Reedycja fotooffsetowa, pierwodruk: Kraków, 1907).
7. Кондратович О.П. Народний календар Волинського Полісся від свята до свята / О.П. Кондратович. - Луцьк: ВАТ «ВОД», 2009. - 198 с.
8. Косаковська Л.П. Збереження автентичних фольклорно-етнографічних зразків українського народного танцю як предмет наукового дослідження / Л.П.Косаковська. - Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. Вип. 8(285).- Луцьк, 2014.- С.71-77.
9. Новерр Ж.Ж. Письма о танце и балетах / Ж.Ж.Новерр.- М., Л.: Советская Россия, 1965.-149 с.
10. Рудницька Т. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. / Т. Рудницька. - К.: Ін-т соціології ПАН України, 1998. - 170 с.
11. Шевченко В.Т. Синтез танцю і пісні в українському народному хореографічному мистецтві / В.Т. Шевченко. – Київ. Режим доступу : http://esteticamente.ru/portal/soc_gum/vmsu/2007-01/07svtfca.htm